

KHAI THÁC BIỂU TƯỢNG VẬT LINH “LONG KHUYẾN” TRONG VĂN HÓA NGƯỜI DAO ĐỐI VỚI PHÁT TRIỂN DU LỊCH

PGS.TS. Đàm Thị Uyên

Đại học Thái Nguyên

TS. Mai Thị Hồng Vĩnh

Đại học Khoa học Thái Nguyên

Email: damthuuyen69@gmail.com

Tóm tắt: Vấn đề nhận diện biểu tượng văn hóa có ý nghĩa quan trọng trong việc xác định đặc trưng văn hóa của quốc gia nói chung hay một cộng đồng tộc người cụ thể nói riêng. Trên cơ sở các nguồn tài liệu nghiên cứu của một số học giả và tư liệu điền dã tại cộng đồng người Dao của các tác giả có thể nhận thấy, hình ảnh vật linh Long khuyến (con chó) mang tính biểu trưng khá đậm nét trong văn hóa tộc người Dao. Long khuyến gắn với ý niệm về nguồn gốc tộc người Dao và được thiêng hóa trong đời sống tín ngưỡng của đồng bào, biểu hiện ở nhiều khía cạnh văn hóa khác nhau. Thông qua việc làm rõ một số biểu hiện của biểu tượng vật linh này trong văn hóa người Dao, bài viết đề xuất việc khai thác biểu tượng Long khuyến trong xây dựng một số sản phẩm phục vụ phát triển du lịch ở cộng đồng người Dao hiện nay.

Từ khóa: Người Dao, Bàn vương, vật linh Long khuyến, văn hóa Dao, phát triển du lịch.

Abstract: The issue of identifying cultural symbols has an important meaning in determining the cultural characteristics of a country and an ethnic community. Based on research materials of other scholars and field materials of the authors in the Dao community, the iconic mascot Long khuyen (Dragon Dog) is symbolically imbued in the ethnic Dao culture. Long khuyen is associated with the concept of ethnic Dao origin and is sanctified in the people's religious life as well as manifested in many different cultural aspects. Through clarifying some manifestations of this mascot in Dao culture, the article proposes the utilisation of the Long khuyen in designing some products for current tourism development in the Dao community.

Keywords: Dao people, Ban Vuong, Long khuyen (Dragon Dog), Dao culture, tourism development.

Ngày nhận bài: 16/3/2022; ngày gửi phản biện: 6/5/2022; ngày duyệt đăng: 13/6/2022.

Mở đầu

Theo kết quả thống kê năm 2019, tộc người Dao ở Việt Nam có dân số là 891.151 người (Tổng cục Thống kê, 2020, tr. 56), xếp thứ 9 trong các dân tộc ở Việt Nam. Qua một số tài liệu nghiên cứu, người Dao ở nước ta gồm 7 nhóm địa phương: Dao Đỏ, Dao Tiền, Dao Quần Chẹt, Dao Lô Gang (Dao Thanh Phán), Dao Quần Trắng, Dao Tuyển (Dao Áo Dài), Dao Thanh Y (Nguyễn Khắc Tụng, 1997, tr. 30-37). Cho đến nay, người Dao vẫn phân bố cư trú chủ yếu ở khu vực miền núi phía Bắc và trung du Bắc Bộ, sau năm 1986 một bộ phận đồng bào Dao còn có mặt ở Tây Nguyên và một số tỉnh miền Đông Nam Bộ. Suốt quá trình lịch sử phát triển tộc người, trong đời sống các nhóm Dao đã hình thành nên vốn văn hóa phong phú, chứa đựng nhiều giá trị nổi bật, trong đó biểu tượng tâm linh về Long khuyến (con chó) gắn với tín ngưỡng thờ cúng Bàn Vương là một trong những dấu ấn khá đậm nét.

Đến nay, đã có không ít công trình nghiên cứu đề cập tới hình ảnh vật linh con chó gắn với đời sống vật chất và tinh thần của người Dao, đặc biệt là tín ngưỡng Bàn Vương. Có thể kể đến một số công trình tiêu biểu như: *Người Dao ở Việt Nam* của Bé Viết Đăng và các tác giả (1971); *Bàn Hồ trong Folklore dân tộc Dao* của Ngô Đức Thịnh (1998); *Vai trò tôn giáo tộc người trong việc thống nhất ý thức cộng đồng Dao* của Đặng Nghiêm Vạn (1998); *Trang phục cổ truyền của người Dao ở Việt Nam* của Nông Quốc Tuấn (2002); *Lễ cúng Bàn Vương - Tín ngưỡng thờ chó của người Dao* của Phạm Hoàng Mạnh Hà (2017);... Ở mỗi công trình, tùy thuộc nội dung nghiên cứu, có đề cập đến truyền thuyết Bàn Hồ, tín ngưỡng Bàn Vương, biểu tượng vật linh con chó ở những mức độ khác nhau. Song, phần lớn các công trình đó chỉ khảo tả và đánh giá vai trò của biểu tượng vật linh con chó của người Dao đối với việc bảo tồn văn hóa Dao mà chưa đi sâu khai thác các yếu tố đặc trưng của biểu tượng để phục vụ phát triển du lịch. Trên cơ sở một số tài liệu nghiên cứu về người Dao và tư liệu thực địa, bài viết tập trung làm rõ vai trò hình ảnh vật linh con chó trong đời sống văn hóa người Dao, từ đó đề xuất một số kiến nghị về khai thác biểu tượng vật linh này nhằm xây dựng sản phẩm phục vụ phát triển du lịch trong cộng đồng người Dao.

1. Tổng quan một số nghiên cứu về vật linh con chó trong văn hóa tộc người Dao

Từ lâu, văn hóa người Dao đã được nhiều nhà khoa học quan tâm nghiên cứu trên nhiều lĩnh vực như nguồn gốc tộc người, sinh kế, phong tục tập quán, tín ngưỡng,... Song, khảo cứu về hình ảnh con chó mang tính biểu tượng vật linh trong đời sống văn hóa người Dao chỉ được đề cập đến trong một số ít công trình. Tiêu biểu là tác giả Ngô Đức Thịnh (1998) qua công trình *Bàn Hồ trong Folklore dân tộc Dao* đã khảo cứu huyền thoại về Bàn Hồ và cho biết, Bàn Hồ là con Long khuyến mình dài ba thước, lông đen vằn vàng mượt như nhung, có công giúp Bình Vương giết Cao Vương. Do đó, “Theo lời hứa trước khi Bàn Hồ đi giết Cao vương, Bình Vương gả con gái cho Bàn Hồ. Bàn Hồ mang vợ về núi Nam Sơn. Sau đó sinh được 6 người con trai và 6 người con gái. Mười hai người con của Bàn Hồ được Bình Vương

ban sắc thành 12 họ, con cả lấy họ cha là Bàn, các con khác lấy tên họ: Đặng, Mãn, Uyển, Triệu, Lưu..., và phong Bàn Hồ là Bàn Vương. Con cháu Bàn Vương sinh sôi ngày một nhiều, được nhà vua cấp cho *Bình Hoàng khoán điệp* để phân tán đi các nơi tìm đất sinh sống”. Bên cạnh khảo tả về Bàn Hồ với vai trò là thủy tổ của người Dao, bài viết của Ngô Đức Thịnh còn miêu tả khái quát về hai nghi lễ tiêu biểu trong tín ngưỡng Bàn Hồ là lễ cúng Bàn Vương và lễ Tết nhảy. Đồng thời khẳng định, biểu tượng Bàn Hồ thể hiện cho sắc thái văn hóa tộc người Dao, thông qua hoa văn trang phục, kiêng kỵ trong ăn uống, tranh thờ,... Trên cơ sở phân tích hình ảnh Bàn Hồ trong văn hóa người Dao, tác giả khẳng định: “Bàn Hồ là hiện tượng văn hóa tổng thể của người Dao, ở đó các yếu tố tín ngưỡng, nghi lễ, phong tục, sinh hoạt văn hóa, nghệ thuật hòa quyện với nhau, tạo nên sắc thái mang đậm màu sắc dân tộc” (Ngô Đức Thịnh, 1998, tr. 120-125).

Bài viết *Lễ cúng Bàn Vương - Tín ngưỡng thờ chó của người Dao* của Phạm Hoàng Mạnh Hà (2017), từ việc khái quát về lễ cúng Bàn Vương của tộc người, đã khẳng định “Tục thờ cúng chó của người Dao là một nét văn hóa đẹp của cộng đồng, mang ý nghĩa thờ cúng tổ tiên”. Nghệ thuật âm nhạc và múa trong nghi lễ, bao gồm lễ cúng Bàn Vương và Tết nhảy đã được Lê Ngọc Canh (1998) phân tích cụ thể trong ấn phẩm *Giá trị văn hóa của âm nhạc và múa của người Dao*. Công trình khảo tả *Trang phục cổ truyền của người Dao ở Việt Nam* đã phân tích chi tiết các hoa văn trang phục cổ truyền của các nhóm Dao ở Việt Nam và khẳng định hoa văn hình con chó đều xuất hiện ở trên trang phục của nhiều nhóm Dao. Cụ thể, tại gấu áo của phụ nữ Dao Thanh Y được thêu một băng hoa văn hình con chó (*xa clố*); trên vạt áo, cổ áo phụ nữ Dao Tiền đều có thêu hoa văn hình con chó (*tào cố*); trên thân áo của nam giới người Dao Tuyển, dọc theo đường ghép lưng từ cổ đến gấu áo, được thêu một cột hoa văn hình hai con cừu (*glù*) châu đầu vào nhau, còn bên ngoài là hoa văn hình con chó (*tào clố*) (Nông Quốc Tuấn, 2002, tr. 189).

Mặc dù, các công trình trên không đi sâu nghiên cứu về biểu tượng vật linh con chó của người Dao, song thông qua nội dung cụ thể đã phản ánh phần nào về vai trò, dấu ấn của hình ảnh Long khuyến - tức Bàn Hồ trong văn hóa người Dao. Đặc biệt, trước đó hàng chục năm, chuyên khảo *Người Dao ở Việt Nam* của Bé Viết Đăng và các tác giả (1971) không chỉ đề cập tới tộc người Dao ở Việt Nam một cách tương đối toàn diện với các nội dung phong phú và miêu thuật khá chi tiết, từ tộc danh, các nhóm Dao, nguồn gốc lịch sử tộc người đến những sinh hoạt kinh tế, xã hội, văn hóa vật chất và tinh thần, mà còn khảo tả về tục thờ cúng Bàn Vương (*Chầu đàng*). Các tác giả cho rằng, việc tổ chức cúng Bàn Vương rất phức tạp, gồm nhiều nghi thức, tập tục, kiêng kỵ..., không chỉ được thực hiện trong một nghi lễ riêng mà còn trong các nghi lễ cấp sắc, lễ tào mộ tượng trưng, Tết nhảy, làm chay,... Do đó, các tác giả đã khẳng định: “Thờ cúng Bàn Vương là một tục lệ khá điển hình trong sinh hoạt của người Dao” (Bé Viết Đăng và các tác giả, 1971, tr. 271). Ngoài ra, nhiều công trình khảo cứu về văn hóa người Dao tại một địa phương cụ thể như: *Văn hóa truyền thống người Dao*

ở Hà Giang do Phạm Quang Hoan và Hùng Đình Quý chủ biên (1999); *Văn hóa truyền thống các dân tộc Tày, Dao, Sán Dìu ở Tuyên Quang* do Ninh Văn Độ chủ biên (2003); *Thờ cúng tổ tiên của người Dao Quần Chẹt ở Thái Nguyên* của Mai Thị Hồng Vĩnh (2020)... cũng đề cập đến tín ngưỡng Bàn Vương tại những địa phương được tiến hành nghiên cứu, trong đó phần lớn đều khảo tả biểu tượng hình ảnh Bàn Hồ gắn với tổ tiên tộc người, được xem như ma nhà trong thực hành tín ngưỡng của các nhóm Dao. Gần đây một số luận văn như: *Bảo tồn và phát huy văn hóa của người Dao Thanh Phán huyện Bình Liêu, tỉnh Quảng Ninh với phát triển du lịch* của Tô Thị Nga (2018) đã đánh giá thực trạng bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa tiêu biểu của người Dao Thanh Phán ở huyện Bình Liêu phục vụ phát triển du lịch và đề xuất định hướng phát triển du lịch ở vùng người Dao; *Nghiên cứu, khai thác giá trị văn hóa của người Dao ở tỉnh Phú Thọ phục vụ phát triển du lịch cộng đồng* của Thèn Thị Liên (2019) đã nhận diện và làm sáng tỏ thêm về các giá trị trong văn hóa người Dao ở tỉnh Phú Thọ trong bối cảnh phát triển kinh tế thị trường hiện nay. Tuy nhiên, các công trình trên chưa đi sâu làm rõ biểu tượng vật linh con chó ở người Dao và cũng chưa nói tới việc phát huy giá trị của biểu tượng này, đặc biệt là xây dựng các sản phẩm du lịch cụ thể từ biểu tượng vật linh con chó đối với phát triển du lịch cộng đồng tại địa phương. Chính vì vậy, trong nghiên cứu này chúng tôi chủ yếu đề cập tới hình ảnh vật linh con chó trên phương diện là biểu tượng văn hóa tộc người Dao, từ đó đề xuất các kiến nghị nhằm khai thác phát triển sản phẩm du lịch.

Biểu tượng được hiểu là “Có tính ước lệ và bền vững, là cảm quan, nhận thức được lắng đọng, kết tinh, chất lọc trải qua bao biến cố thăng trầm vẫn không bị phai mờ mà ngược lại càng khắc sâu hơn vào tâm khảm con người. Biểu tượng là vật môi giới giúp ta tri giác cái bất khả tri giác, là những hình ảnh tượng trưng được cả cộng đồng dân tộc chấp nhận và sử dụng rộng rãi trong một thời gian dài” (Nguyễn Thị Bích Hà, 2005, tr. 3). Biểu tượng chính là yếu tố văn hóa mang tính ổn định, có ý nghĩa biểu trưng cho cộng đồng, gắn với ý niệm trong đời sống của con người. Do đó, biểu tượng văn hóa có ý nghĩa đối với việc bảo tồn và phát huy giá trị của biểu tượng trong phát triển du lịch hiện nay. Trong văn hóa người Dao nói chung chứa đựng nhiều giá trị gắn với biểu tượng văn hóa tộc người, song trong khuôn khổ phạm vi bài viết này, chúng tôi khảo cứu về biểu tượng vật linh con chó - một trong những biểu tượng văn hóa đặc trưng, từ đó đề xuất một số kiến nghị trong khai thác giá trị của biểu tượng này phục vụ phát triển du lịch.

2. Khái quát về biểu tượng vật linh con chó trong đời sống văn hóa người Dao

** Biểu tượng về nguồn gốc tộc người*

Trong quan niệm của người Dao, Bàn Hồ là thủy tổ - vị thánh lớn nhất có mối liên hệ với nguồn gốc tộc người. Thông qua các dị bản gắn với câu chuyện về Bàn Hồ ở mỗi nhóm Dao khác nhau đều thấy có sự phản ánh rằng Bàn Hồ hay Long khuyến là thủy tổ của tộc người Dao. Mặc dù chứa đựng yếu tố huyền thoại, song vấn đề cốt lõi của các huyền thoại,

sử thi về Bàn Hồ đều phản ánh về nguồn gốc của tộc người Dao. Nội dung câu chuyện thể hiện: “một con chó thần lập công được nhà vua gả công chúa, phân đất cho xuống trấn giữ miền núi phía nam với tấm *Bình Hoàng khoán điệp*, đã sinh ra các ngành Dao” (Bé Viết Đăng và các tác giả, 1971, tr. 129-130). Như vậy, Bàn Hồ hay Bàn Vương - hình tượng con chó, vật linh quan trọng trong đời sống người Dao cũng từ đó được xuất hiện và duy trì trong suốt quá trình lịch sử của tộc người này, trở thành dấu hiệu cố kết cộng đồng tộc người về mặt tâm linh. Thực tế cho thấy, tuy hình thức thể hiện ở những mức độ khác nhau, song người Dao dù thuộc nhóm nào cũng luôn tin rằng mình là con cháu của Bàn vương.

** Biểu tượng trong đời sống tín ngưỡng*

Biểu tượng Bàn Hồ trong tín ngưỡng người Dao mang màu sắc tôtem là vật tổ của người Dao (Ngô Đức Thịnh, 1998, tr. 125). Đây vốn là một hình thức tôn giáo nguyên thủy, thể hiện niềm tin vào mối quan hệ họ hàng thần bí của mình với loại đối tượng vật chất này hay khác, phần nhiều là động vật, thực vật. Mối liên hệ tôtem ấy biểu hiện ở các hình thức: cấm giết tôtem hoặc dùng làm thức ăn và ở lòng tin vào nguồn gốc của nhóm là tôtem, những lễ nghi ma thuật tác động vào tôtem (Tocarev, 1994, tr. 58). Từ quan niệm về biểu tượng nguồn gốc tộc người, gắn liền với yếu tố tôtem nên dấu ấn hình tượng vật linh con chó được biểu hiện khá đậm nét trong văn hóa người Dao.

Xét theo quan niệm của người Dao, tổ tiên có các cấp độ khác nhau, Bàn Vương là tổ tiên chung của tộc người và của từng dòng họ, gia đình, cá nhân người Dao. Song, theo tư liệu điền dã cho thấy, cách thức thực hành nghi lễ thờ cúng Bàn Vương ở mỗi nhóm Dao gắn với từng địa phương cũng có sự khác nhau. Phần lớn các nhóm như Dao Đỏ ở huyện Lục Yên tỉnh Yên Bái hay Dao Quần Chẹt ở Đại Từ tỉnh Thái Nguyên... không lập miếu thờ riêng để cúng Bàn Vương mà thờ ngay trong nhà tổ của các dòng họ, coi Bàn Vương là vị thần luôn che chở, chống lại các thế lực tà ma khác. Trên bàn thờ nhà tổ của các dòng họ đều có tranh về hình ảnh Bàn vương. Người Dao Quần Chẹt có quan niệm: “đã thờ *Sàng phia* tức tổ tiên là phải thờ *Piền hùng - Bàn Vương*” (Ý kiến thầy cúng Bàn Đức Lợi, 85 tuổi, xã Quân Chu, Đại Từ, Thái Nguyên). Hàng năm, những nghi lễ quan trọng của người Dao như Tết nhảy, cấp sắc, cưới xin, tang ma... luôn thỉnh cầu Bàn Vương về chứng kiến và phù trợ. Bên cạnh đó, có một vài địa phương, người Dao lập miếu thờ Bàn Vương riêng như Dao Thanh Phán ở tỉnh Quảng Ninh.

Theo Bé Viết Đăng và các tác giả (1971), lễ cúng Bàn Vương có ba bước: Lễ khát, lễ cúng, lễ tiễn đưa. Đặc biệt, nếu cúng Bàn Vương theo truyền thống thì lễ vật phải có hai con lợn, được gia đình nuôi trong điều kiện phải tuân thủ một số kiêng kỵ. Khi cúng, cần bày đàn cúng ở giữa nhà cùng với lễ vật là thịt sóc để ba vị thầy cúng và ba người đàn ông đã qua cấp sắc ngồi hai hàng ghế đối diện, thay nhau đọc bài cúng kể về sự tích Bàn vương, quá trình thiên di của người Dao,... Đồng thời, ba đôi thiếu niên cả nam và nữ chưa qua cấp sắc, chưa lập gia đình, hát bài hát kể về công ơn của Bàn vương. Một người phụ nữ khoảng 40 - 50 tuổi ngồi ở cửa nhà hát bài với nội dung tương tự và cầu mong Bàn Vương phù hộ gia đình, dòng

họ; một người đàn ông đứng nghiêm trang khăn cúng trước bàn thờ tổ tiên (Bé Viết Đăng và các tác giả, 1971, tr. 275). Nghi thức này phải chăng là sự mô phỏng lại câu chuyện về Bàn Vương gắn với nguồn gốc tộc người Dao. Như vậy, trong đời sống tín ngưỡng của người Dao, thờ cúng Bàn Vương mang dấu ấn đậm nét, thể hiện biểu tượng Bàn Hồ trở thành yếu tố đặc sắc của văn hóa Dao.

** Biểu tượng trên trang phục*

Trang phục là một trong những biểu hiện mang tính đặc trưng văn hóa, tạo nên dấu hiệu nhận biết tộc người. Trong đó, các biểu tượng trên trang phục không chỉ đơn thuần thể hiện yếu tố thẩm mỹ mà còn phản ánh đời sống kinh tế, xã hội, văn hóa tộc người. Đối với người Dao, dưới bàn tay tài hoa, trí tưởng tượng phong phú, kỹ thuật thêu thành thạo, người phụ nữ Dao đã khắc họa lên các bộ trang phục truyền thống với nhiều hoa văn khác nhau. Mỗi hoa văn được thêu trên trang phục chứa đựng ý nghĩa riêng biệt như hoa văn hình sao tám cánh, hình chim, hình rồng, hình cây..., trong đó không thể thiếu hoa văn hình con chó (Nông Quốc Tuấn, 2002, tr. 191). Hình tượng con chó gắn với nguồn gốc tộc người, biểu hiện cho totem, nhờ đó tín ngưỡng Bàn Vương đã trở thành biểu tượng quan trọng trên trang phục của cộng đồng người Dao. Hình tượng chó trên trang phục rõ ràng mang ý nghĩa biểu trưng phản ánh về lịch sử của tộc người, gắn với quan niệm tâm linh của cộng đồng người Dao, thể hiện lòng biết ơn, sự gắn bó về nguồn cội và lòng mong ước về sự che chở trong cuộc sống của tộc người.

3. Biểu tượng vật linh con chó với phát triển du lịch vùng người Dao và một số kiến nghị

** Biểu tượng vật linh con chó với phát triển du lịch vùng người Dao*

Biểu tượng Long khuyển - Bàn Hồ hay Bàn Vương thể hiện cho nguồn gốc tộc người Dao gắn với quan niệm và thực hành tín ngưỡng Bàn Vương. Đây là yếu tố quan trọng tạo nên sự thống nhất cộng đồng người Dao. Với ý nghĩa là vật linh biểu tượng - con chó tạo dấu ấn riêng trong văn hóa Dao, góp phần giữ gìn và bảo tồn bản sắc văn hóa tộc người, đồng thời là cơ sở quan trọng để khai thác, xây dựng các sản phẩm du lịch phục vụ phát triển kinh tế ở vùng người Dao.

Qua nghiên cứu cho thấy, tại làng văn hóa dân tộc Dao Sơn Hải thuộc xã Nam Sơn, huyện Ba Chẽ, tỉnh Quảng Ninh, dựa vào đặc trưng văn hóa truyền thống người Dao, chính quyền địa phương đã khai thác các giá trị văn hóa dân tộc cho du lịch cộng đồng, như tái hiện một số nghi lễ, các điệu dân ca dân vũ cổ, nghề truyền thống của dân tộc Dao trên địa bàn. Trong đó, tín ngưỡng thờ cúng của người Dao được thể hiện bằng cách phục dựng lễ hội Bàn Vương với các nghi thức cúng tế mang tính truyền thống, giúp du khách chiêm ngưỡng một trong những nét văn hóa đặc sắc của tộc người Dao. Bên cạnh đó, niềm tin của cộng đồng về tín ngưỡng Bàn Vương hay Bàn Hồ gắn với biểu tượng vật linh con chó - thủy tổ tộc người được thể hiện qua việc phục dựng nghi lễ cấp sắc, Tết nhảy tại các điểm du lịch cộng đồng như Làng văn hóa các dân tộc Việt Nam, điểm du lịch bản Tả Phìn thuộc huyện Sa Pa,... Các sự kiện du lịch như Tuần văn hóa du lịch “Qua miền di sản ruộng bậc thang Hoàng Su Phì” của

tỉnh Hà Giang cũng tái hiện lễ cúng Bàn Vương của dân tộc Dao, trong đó đàn lễ, các nghi thức cúng tế được thể hiện sinh động. Vì vậy, gần đây lễ cúng Bàn Vương của người Dao ở Hoàng Su Phì đã được công nhận Di sản văn hóa phi vật thể cấp quốc gia (Khánh Toàn, 2022).

Tại một số điểm du lịch cộng đồng ở Hoàng Su Phì (Hà Giang), Sa Pa (Lào Cai), Bình Liêu (Quảng Ninh)..., trên một số sản phẩm lưu niệm phục vụ khách du lịch như túi, áo, khăn... của người Dao có thêu hình con chó, vốn xuất phát từ biểu tượng Bàn Vương trong văn hóa Dao. Song, điều hạn chế là du khách lưu trú tại điểm du lịch cộng đồng phần lớn được giới thiệu về vẻ đẹp của kiểu cách, cách thêu hoa văn trên sản phẩm mà ít khi được thuyết minh, giới thiệu sâu hơn về ý nghĩa của các biểu tượng trên đó.

Nhìn chung, việc khai thác giá trị văn hóa người Dao ở nước ta, trong đó có tín ngưỡng Bàn Vương gắn với truyền thuyết về nguồn gốc tổ tiên tộc người trong phát triển du lịch đã được một số địa phương người Dao quan tâm thực hiện, góp phần thu hút khách du lịch. Tuy nhiên, tín ngưỡng Bàn Vương được khai thác như một thành tố văn hóa đặc trưng trong tổng thể các giá trị văn hóa của tộc người Dao nhằm xây dựng các sản phẩm du lịch cụ thể thì đến nay chưa được đề cập đến. Phần lớn tín ngưỡng Bàn Vương được tập trung khai thác ở việc phục dựng nghi thức cúng tế, kết hợp thể hiện nghệ thuật biểu diễn trong một số nghi lễ của tộc người. Bởi thế, chưa khai thác hết các giá trị của ý nghĩa biểu tượng vật linh con chó (Bàn Vương), từ đó giúp du khách cảm nhận một cách sâu sắc hơn về điểm nhấn trong văn hóa Dao mà tín ngưỡng Bàn Vương cũng như biểu tượng vật linh con chó phản ánh. Do đó, chưa tạo ra được tính đa dạng và hấp dẫn của sản phẩm du lịch khi khai thác các giá trị văn hóa của tín ngưỡng Bàn Vương nói chung và biểu tượng vật linh con chó nói riêng trong du lịch ở cộng đồng người Dao hiện nay.

** Một số kiến nghị*

Để các giá trị văn hóa người Dao nói chung có sự lan tỏa, hấp dẫn hơn đối với khách du lịch, giúp phát triển thêm các sản phẩm trong du lịch tại vùng người Dao, bài viết đề xuất một số kiến nghị dựa trên cơ sở tính đặc trưng của biểu tượng vật linh con chó trong văn hóa người Dao, cụ thể như sau:

Một là, khai thác tổng thể giá trị ý nghĩa biểu tượng hình ảnh vật linh con chó để xây dựng các bài thuyết minh về sản phẩm du lịch có liên quan: Bài thuyết minh du lịch tại điểm du lịch cộng đồng người Dao, bài thuyết minh du lịch suốt tuyến khi giới thiệu về văn hóa người Dao tại các sự kiện du lịch..., qua đó hướng dẫn viên cần chú ý khai thác sâu về những câu chuyện và giải mã các biểu tượng đặc trưng nhằm tạo sự hấp dẫn đối với du khách. Việc khai thác giá trị của biểu tượng và giải mã giá trị của biểu tượng văn hóa thông qua bài thuyết minh sẽ góp phần tạo ấn tượng cho du khách, từ đó góp phần quảng bá về điểm du lịch. Cụ thể, khi khai thác tín ngưỡng thờ cúng Bàn Vương tại các điểm du lịch cộng đồng người Dao, nếu giới thiệu về trang phục, hoa văn trang phục của người Dao, cần phải giải mã biểu tượng vật linh con chó trên hoa văn trang phục hay giới thiệu về đặc trưng trong âm

thực của người Dao. Hướng dẫn viên du lịch cần lồng ghép những câu chuyện về nguồn gốc của tộc người Dao, giải mã biểu tượng hình ảnh vật linh con chó,... Bởi trên thực tế, du khách có thể hiểu về đẹp, sự kỳ công, chất liệu, cách thức tạo ra tấm thổ cẩm, trang phục của người Dao, nhưng họ ít khi được giải mã để hiểu được ý nghĩa của các biểu tượng làm nên “cái hồn” văn hóa của tộc người, chẳng hạn như biểu tượng vật linh con chó. Việc đầu tư về nội dung, tạo thêm chiều sâu bài thuyết minh, sẽ góp phần quan trọng lôi cuốn sự chú ý đối với du khách.

Hai là, xây dựng các sản phẩm du lịch có liên quan đến hình ảnh biểu tượng vật linh con chó trong văn hóa người Dao. Chẳng hạn, xây dựng sách ảnh về văn hóa Dao, trong đó có gắn với biểu tượng vật linh con chó - Bàn Vương. Sách ảnh có thể khai thác ở dạng tổng hợp chung về văn hóa của tộc người Dao, hoặc ở dạng chuyên đề. Cần dựa trên cơ sở nghề thủ công truyền thống của các nhóm Dao để khắc đồ mộc, chạm bạc làm vòng tay... có gắn với biểu tượng con chó để làm quà lưu niệm ở điểm du lịch, hay sản phẩm trưng bày tại các sự kiện du lịch có liên quan đến văn hóa Dao. Sản phẩm khắc họa biểu tượng vật linh con chó trong văn hóa Dao cần thể hiện được “cái hồn”, giá trị của biểu tượng. Ngoài ra, có thể dệt thổ cẩm thành các bộ trang phục mang kiểu dáng cách tân có thêu hoa văn hình con chó, kết hợp một số hoa văn truyền thống khác của tộc người Dao.

Ba là, khai thác tính biểu tượng của vật linh con chó để vận dụng trong trang trí không gian nhà hàng ẩm thực vùng miền có liên quan đến văn hóa Dao, hay ẩm thực của tộc người Dao tại các khu du lịch cộng đồng, làng văn hóa Dao. Biểu tượng vật linh con chó tạo điểm nhấn văn hóa tộc người tại nhà hàng, khu phục vụ ẩm thực của điểm du lịch, nhà nghỉ, homestay..., vừa giúp du khách hiểu hơn về văn hóa Dao và những kiêng kỵ trong ẩm thực của người Dao, từ đó tạo nên tính hấp dẫn đối với du khách.

Bốn là, trong quá trình khai thác giá trị biểu tượng vật linh con chó đối với xây dựng ý tưởng tạo ra những sản phẩm để phục vụ phát triển du lịch, cần phải xem xét kỹ lưỡng về phương diện đặc trưng văn hóa tộc người Dao. Điều này có nghĩa là, khi muốn tạo ra một số sản phẩm, cần có tính sáng tạo nhằm đáp ứng với thị hiếu của khách du lịch, song cũng cần thiết phải chú ý đến vấn đề đảm bảo tính truyền thống, phù hợp với ý nghĩa biểu tượng mang tính tâm linh của tộc người Dao.

Kết luận

Biểu tượng con chó gắn với truyền thuyết về Bàn Vương tức Bàn Hồ về nguồn gốc tộc người Dao, vốn là vật linh biểu trưng cho sức mạnh khôi thống nhất tộc người Dao. Bàn Vương là biểu tượng chung cho người Dao, là dấu hiệu đặc trưng để nhận biết tộc người này. Do đó, hình ảnh Long khuyến trong đời sống người Dao là vật thiêng, được cộng đồng tôn sùng gắn với các nghi thức tín ngưỡng và một số biểu hiện liên quan. Mặc dù hình ảnh con chó được nhiều dân tộc có ý niệm về vật tổ của tộc người, song với người Dao lại mang màu sắc riêng, thể hiện tính đặc trưng dân tộc. Việc lưu giữ yếu tố văn hóa này không chỉ góp phần bảo

tồn bản sắc văn hóa tộc người trong bối cảnh hiện đại hóa, toàn cầu hóa và giao lưu hội nhập quốc tế, mà điều quan trọng hơn, góp phần thúc đẩy khai thác các giá trị văn hóa để xây dựng thành các sản phẩm phục vụ cho sự phát triển du lịch trong cộng đồng người Dao.

Trong bối cảnh phát triển kinh tế thị trường hiện nay, ở một số địa phương người Dao đã tiến hành khai thác các giá trị của tín ngưỡng Bàn Vương nhằm phục vụ cho phát triển du lịch, qua đó giúp du khách nhận diện, khám phá được những đặc trưng của yếu tố văn hóa này trong đời sống tộc người Dao. Tuy nhiên, tính biểu tượng của vật linh con chó trong văn hóa Dao cho đến nay vẫn chưa được khai thác một cách đa dạng, có tính chiều sâu gắn với các giá trị văn hóa người Dao. Thực tế phát triển du lịch hiện nay cho thấy, để tạo được tính hấp dẫn và sức thu hút đối với du khách, việc khai thác các giá trị văn hóa cần phải có sự phong phú về nội dung, đa dạng về sản phẩm. Do đó, cần chú trọng khai thác biểu tượng trong văn hóa người Dao, bao gồm biểu tượng linh vật con chó theo tiêu chí nêu trên là điều cần thiết để phát triển các sản phẩm du lịch ở vùng người Dao trong thời gian tới.

Tài liệu tham khảo

1. Lê Ngọc Canh (1998), “Giá trị văn hóa của âm nhạc và múa của người Dao”, trong: *Sự phát triển văn hóa xã hội của người Dao: Hiện tại và tương lai* (Kỷ yếu Hội thảo quốc tế về người Dao, tổ chức tại Thái Nguyên tháng 12/1995), Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội, tr. 147-153.
2. Bé Viết Đăng, Nguyễn Khắc Tụng, Nông Trung, Nguyễn Nam Tiến (1971), *Người Dao ở Việt Nam*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.
3. Nịnh Văn Độ (Chủ biên, 2003), *Văn hóa truyền thống các dân tộc Tày, Dao, Sán Dìu ở Tuyên Quang*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
4. Nguyễn Thị Bích Hà (2005), “Mã và mã văn hóa”, *Tạp chí Văn hóa dân gian*, số 4, tr.3-9.
5. Phạm Hoàng Mạnh Hà (2017), *Lễ cúng Bàn Vương - Tín ngưỡng thờ chó của người Dao*, trên trang: <https://baotanglichsu.vn/le-cung-ban-vuong-tin-nguong-tho-cho-cua-nguoi-dao> (Truy cập ngày 02/02/2022).
6. Phạm Quang Hoan, Hùng Đình Quý (Chủ biên, 1999), *Văn hóa truyền thống người Dao ở Hà Giang*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
7. Thèn Thị Liên (2019), *Nghiên cứu, khai thác giá trị văn hóa của người Dao ở tỉnh Phú Thọ phục vụ phát triển du lịch cộng đồng*, Luận văn thạc sĩ, Đại học khoa học xã hội và Nhân văn, Đại học quốc gia Hà Nội.

8. Tô Thị Nga (2018), *Bảo tồn và phát huy văn hóa của người Dao Thanh Phán huyện Bình Liêu, tỉnh Quảng Ninh với phát triển du lịch*, Luận văn thạc sĩ, Đại học Sư phạm nghệ thuật trung ương.

9. Ngô Đức Thịnh (1998), “Bàn hồ trong Folklore dân tộc Dao”, trong: *Sự phát triển văn hóa xã hội của người Dao: Hiện tại và tương lai* (Kỷ yếu Hội thảo quốc tế về người Dao tổ chức tại Thái Nguyên tháng 12/1995), Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội, tr. 120-125.

10. Khánh Toàn (2022), *Thêm 2 tập quán tín ngưỡng của Hà Giang được công nhận Di sản văn hóa phi vật thể*, trên trang: <https://nhandan.vn/dong-chay/them-2-tap-quan-tin-nguong-cua-ha-giang-duoc-cong-nhan-di-san-van-hoa-phi-vat-the-692255/> (Truy cập ngày 03/02/2022).

11. Tocarev, X.A. (1994), *Các hình thức tôn giáo sơ khai và sự phát triển của chúng*, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội.

12. Tổng cục Thống kê (2020), *Kết quả điều tra thu thập thông tin về thực trạng kinh tế - xã hội của 53 dân tộc thiểu số năm 2019*, Nxb. Thống kê, Hà Nội.

13. Nông Quốc Tuấn (2002), *Trang phục cổ truyền của người Dao ở Việt Nam*, Nxb. Văn hóa dân tộc, Hà Nội.

14. Nguyễn Khắc Tụng (1997), “Trở lại vấn đề phân loại các nhóm Dao Việt Nam”, *Tạp chí Dân tộc học*, Số 3, tr. 30-37.

15. Mai Thị Hồng Vĩnh (2020), *Thờ cúng tổ tiên của người Dao Quần Chẹt ở Thái Nguyên*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội.

16. Đặng Nghiêm Vạn (1998), “Vai trò tôn giáo tộc người trong việc thống nhất ý thức cộng đồng người Dao”, trong: *Sự phát triển văn hóa xã hội của người Dao: Hiện tại và tương lai* (Kỷ yếu Hội thảo quốc tế về người Dao, tổ chức tại Thái Nguyên tháng 12/1995), Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội, tr. 126-134.